

Årsrapport 2022

Jomfruland og Stråholmen er unike jordbrukslandskap med store biologiske og kulturhistoriske verdier, skapt av mennesker i samspill med naturen gjennom generasjoner. Folkene som lever her, tar vare på disse verdiene gjennom tradisjonelle bruksmåter og vår tids bygdeliv.

Årsrapport 2022

Årsrapporten skal formidle de mange aktivitetene som har funnet sted på øyene dette året. Mange hender bidrar med å holde kulturlandskap og kulturminner i hevd. Nasjonalparken gir god støtte både til skjøtsel og dyrehold. UKL tilskuddene fra staten som formidles av kommunen, gjør det mulig å forvalte kulturarven på beste måte. I denne årsrapporten formidles en del av den innsatsen som er utført med å holde et levende landskap og sikre kulturminnene. Det fortelles også om noen av de større planene som ligger foran oss og hvilke utfordringer vi har i forvaltningen.

Takk til alle som bidrar i fellesskapet med bevaring av våre verdifulle kulturlandskap!

Helgeroa desember 2022

Torstein Kiil

Leder av styret for UKL Jomfruland- Stråholmen

Innhold

Side 2 Forord og innhold

Side 3 Frivillighetens år

Side 5 Arbeidsutvalget 2022

Side 6 Tiltaksplan Jomfruland 2023-2026

Side 7 Tiltaksplan Stråholmen 2023.2026

Side 8 Kulturlandskapsseminar på Jomfruland

Side 10 Utarbeidelse av ny forvaltningsplan

Side 12 Filmer om kulturlandskapet, og om villsauen og ulla

Side 13 Villepler

Side 17 Stråholmen. Glimt fra dugnader og arrangementer

Side 25 Jomfruland. Glimt fra dugnader og arrangementer

Foto Jomfruland:
Viggo Nicolaysen, Kari Nicolaysen,
Bente Jorde, Cathrine Bang,
Therese Brendeland, Marianne
Vedeler Gulliksen

Foto Stråholmen:
Torstein Kiil
Kristin Loe Kjelstad
Ottar Haugerud

Frivillighetens år. Eksempel Stråholmen.

Dugnad er kjent i Norge fra 1200-tallet og har vært flittig brukt på gårdene og senere i vårt mer urbane miljø. I 2004 ble ordet «Dugnad» kåret til Norges nasjonalord.

v/Torstein Kiil

I år feirer vi i Norge frivillighetens år. På Stråholmen har vi egentlig feiret denne dugnadsånden de siste 50- årene. Allerede da Stråholmen vel ble etablert i 1969 var motivet å organisere og samle folk til innsats for felles verdier på denne lille holmen, ytterst i Kragerø skjærgården. Den faste bosettingen opphørte 15 år tidligere, men mange av de gamle var fremdeles aktive. I sommerhalvåret kom det imidlertid nå flere mennesker enn tidligere. Hyttefolket hadde begynt å innta øya fra midt på 50-tallet. Mange av disse var barn av eller i slekt med eierne av de gamle gårdene.

Kommunen eller andre offentlige myndigheter hadde knapt satt sine ben på øya, så her var man vant med å klare seg selv. Moloen eide staten, men den var man lite villig til å vedlikeholde, da det ikke var fastboende. Motivasjonen for selv å løse oppgavene viste seg å være tilstede.

I løpet av disse vel 50 årene som har gått, har grunneierne og hyttefolket jobbet for felles interesser. Etablering av et brannvern stod tidlig på dagsorden. Da telefonkabelen gikk i stykker og Televerket la ny undervannskabel, gravde befolkningen ledningene ned for hånd, frem til alle brukerne. Man ønsket ikke luftstrek. Til de som ikke hadde egen telefon laget man en egen telefonkiosk. I 1975 forhandlet man frem med Statens havnevesen (nå Kystverket), en 30 årig avtale om leie av moloen. I 2007 kjøpte Stråholmen vel moloen av Staten. Da ble den opprustet med millionbeløp. Hvert år nedlegges mange dugnads timer med drift og vedlikehold.

Tidlig på 90- tallet begynte øya å gro igjen. På de åpne jordene som tidligere hadde vært dyrka mark eller utmarksbeite, spratt det opp slåper, nyperose og en rekke andre arter som raskt etablerte seg. Furufrø fra Jomfruland fikk også fotfeste, spesielt på den sydvestre del av øya. «Vi kan ikke lenger se sjøen for busk og kratt», sa folk. Her må noe gjøres.

Den første ryddedugnaden ble igangsatt og har senere blitt en årlig tradisjon. Fravær av husdyr fikk skylden for gjengroingen. De siste dyra forsvant i 1958. Vi måtte få dyrene tilbake til øya. Da henvendte vi oss til våre venner på Jomfruland med spørsmål om de hadde behov for å ha beitedyr på Stråholmen. Det hadde de, og Ivar Gundersen organiserte inngjerding av en parsell på innsiden av øya omkring 1995. Dessverre ble husdyrholdet redusert på naboøya, så det kom aldri Jomfruland kuer til Stråholmen. Da var det å ta en ny telefon, denne gang til sauebonde Erik Ballestad på Gumøy. Han hadde 14 villsauer som han gjerne ville ha beite til på Stråholmen. De var hårdføre dyr som gikk ute hele året. I august 1998 kom dyrene og de ble tatt vel imot. Siden vokste flokken og vinteren 2022/23 er det 51 dyr på øya.

Rydding og stell av arealene kombinert med sauebeite, førte til store endringer av landskapsbildet. Kulturlandskapet ble restaurert og dette ble registrert også av

myndighetene. I 2009 fikk Stråholmen og Jomfruland tilbud om å bli ett av 22 Utvalgte kulturlandskap i Norge. Dette var en frivillig ordning og grunneierne takket ja.

Det var en forutsetning at arealene skulle driftes på tradisjonell vis, hvor man unngikk tilførsel av miljøgifter i form av sprøyting og redusert bruk av kunstgjødsel. Ivaretagelse av kulturminner og kulturhistorien var en forutsetning. Til gjengjeld skulle man få årlige tilskudd etter søknad innenfor et eget regelverk. Man får som regel dekket bare en del av utgiftene, resten må man selv betale eller skyte inn som arbeidskraft. Det siste er det vanligste på Stråholmen og årlig blir det nedlagt hundrevis, noen år over tusen dugnadstimer i forvaltning av dette unike kulturlandskapet.

Det ble i 2010 ført opp en ny låve som huser traktor og skjøtselsutstyr. I 2018 kom et påbygg hvor sauene får tilleggsfor om vinteren. Mye av bygningsmassen er ført opp på dugnad.

Tradisjonen med å kombinere dugnad med pågående fest, var vel kjent her i landet langt tilbake i tid. Den arven har vi videreført. Når Stråholmen dagen arrangeres i juli, starter dagen med en fem timers dugnad hvor normalt 70-80 mennesker stiller opp og blir fordelt på ulike grupper som har fått et definert oppdrag og blir veiledet av en arbeidsleder. Når dugnaden er avsluttet tar velforeningen sitt årsmøte hvor økonomi og planer blir lagt frem, diskutert og besluttet. Det hele avsluttes med en stor fest på Torget, kombinert med en auksjon som gir inntekter til driften.

Dugnaden og det frivillige arbeidet har stor verdi som arbeidsform for å løse praktiske oppgaver med behov for mange hender. Like stor betydning har imidlertid den sosiale verdien. Folk blir på den måten kjent med hverandre. Når man møtes på sommeren, er det kanskje ett år siden man så hverandre sist. Da er det hyggelig å friske opp bekjentskapet og utveksle nyheter fra familien eller annet. Nye mennesker kommer til og den yngre generasjon blir gradvis dradd med inn i felleskapet og får nye venner. Å løse oppgaver i felleskap gir eierskap og økt glede. Det å ivareta denne verdifulle natur- og kulturarven for fremtidige generasjoner, er et felles ansvar. Å løfte i flokk gir resultater, også for vår egen tilhørighet og trivsel.

På Jomfruland er det hver høst dugnad for å klargjøre veiene for vinteren. Det blir i hovedsak ryddet busk og kratt som gror inn i veien, samt reparert vannskader.

Arbeidsutvalget 2022

Navn	Representerer	E-post	Tlf.
Viggo Nicolaysen	Grunneierne og Jomfruland vel	Kari-nic@online.no	93251817
Arne Olav Løkstad	Grunneierne og Jomfruland vel	aolokstad@kebas.no	40643743
Erling Krogh	Jomfruland hytteeier forening	erling.krogh@nmbu.no	92617453
Torstein Kiil	Grunneierne og Stråholmen vel	vikii@online.no	99595419
Eirik Johansen Dobbedal	Kragerø kommune	eirik.j.dobbedal@kragero.kommune.no	99429065
Cathrine Stangebye Engebretsen	Vestfold og Telemark fylkeskommune	cathrine.engebretsen@vtfk.no	98883046
Trond Eirik Silsand	Statsforvalteren Mijø	fmtetsi@fylkesmannen.no	40034649
Ellen Dagsrud	Statsforvalteren Landbruk	fmteeld@statsforvalteren.no	90126002

Eirik Johansen Dobbedal fikk i 2021 jobben som landbruksrådgiver i kommunen og dermed også oppgaver med den administrative delen av UKL ordningen. Til våren går Morten Johannessen av som nasjonalparkforvalter og Eirik har fått den jobben i konkurranse med mange kvalifiserte søkere. Han skal jobbe noen måneder sammen med Morten, slik at man får en smidig og god overgang. Det betyr at UKL får en ny administrativ leder fra 2023. Vi gratulerer Eirik med jobben og ser frem til et godt og konstruktivt samarbeid i nasjonalparken.

Stråholmstein ligger øst for Stråholmen

Tiltaksplan Jomfruland 2023-2026

Arbeidsutvalgets første prioritet er fellestiltak samt beite- og skjøtselstiltak, der omsøkt beløp ikke avkortes dersom det ikke overskrider samlet bevilgning. Disse tiltakene danner fundamentet for utvalgte kulturlandskap på Jomfruland og Stråholmen. Tiltakene skal også sikre bærekraftig landbruk gjennom aktiv næringsutøvelse. Øvrige tiltak prioriteres likt dersom ikke annet er angitt. Tildelt beløp for øvrige tiltak kan avkortes og eventuelt fordeles over flere år.

Fellestiltak

		2023	2023	2022	2024	2025	2026
Kategori/satsingsområde	Tiltakstype	Investering	Årlig drift	Prioritering			
Kulturlandskapspleie	Skjøtselsutstyr	5 000		1	5 000	5 000	5 000
	Felles gjerding ifølge plan (JHJ)		30 000	1	30 000	30 000	30 000
	Krattrydding		20 000	1	20 000	20 000	20 000
Formidling og kompetansebygging	Jomfrulandsbrosjyre		10 000	3	10 000	10 000	10 000
	Kulturlandskapsdugnad		15 000	1	15 000	15 000	15 000
	Kulturlandskapskurs, J & S	20 000		2	20 000	20 000	20 000
Planlegging	Forvaltningsplan (inngår i fellestiltak)	100 000		2	50 000	50 000	50 000
	Sum	125 000	75 000		150 000	150 000	150 000

Tiltak fordelt på hver enkelt eiendom

		2023	2023	2022	2024	2025	2026	
Kategori/satsingsområde	Tiltakstype	Investeringer	Årlig drift	Prioritering				
Kulturminner inkl. gårdsbygninger	Restaurering våningshus og driftsbygninger (KN, MG, BJ, AOL, CB)	200 000		3	250 000	250 000	250 000	
Kulturlandskapspleie	No-fence, storfe (AOL)	20 000		1	20 000	20 000	20 000	
	Gjerder og gjerding (fordeles)		30 000	1	30 000	30 000	30 000	
	Gjerding (KN)			1				
	Tynning/rydding (OAA)		10 000	1	10 000	10 000	10 000	
	Nordjordet, forsiktig slått		15 000		1	15 000	15 000	15 000
	Krattrydding (CB)		10 000		1	10 000	10 000	10 000
Naturverdier	Naturbeitemark (AOL)		24 000	1	24 000	24 000	24 000	
	Sum	220 000	89 000		359 000	359 000	359 000	
Totalsum Jomfruland		245 000	164 000		509 000	509 000	509 000	

Dugnad på låveveggen på Hasselgården

Stråholmen –Tiltaksplan 2023-2026 med tilskuddsmidler fra UKL

Med en forventet tilskuddsramme på 110-120 000 pr. år fra UKL. I tillegg forventes tilskudd fra nasjonalparken. Tilskuddsbeløpene som utbetales fra UKL utgjør som regel bare en del av kostnadene. Det forutsettes at resterende del av kostnadene er egenfinansiert eller egen arbeidskraft

Behandlet av skjøtelsesgruppa i juni og årsmøtet i Stråholmen vel 16. juli. Endelig behandling av årsmøtet i UKL Jomfruland- Stråholmen 24. sept. 2022.

		2023	2023	2023	2023	2024	2025	2026
Kategori/satsingsområde	Tiltakstype	Investeringer/engangskostn. Tilskudd UKL	Årlige driftskostnader Tilskudd UKL	Frivillig arbeid/tilskudd egen kasse	Prior.			
Planlegging	Administrasjon UKL		15 000	50 000	5	15 000	15 000	15 000
Kulturminner	Restaurering steingjerder					10 000	10 000	10 000
Kulturlandskapspleie	Rydding inkl. beitepussing og stier, alle arealer eks. nasjonalpark. Beitepussing deler av nasjonalpark		40 000	25 000	1	40 000	40 000	40 000
	Slått		15 000	25 000	2	20 000	20 000	20 000
Tradisjonelle driftsformer	Strøm aggregat	15 000		5 000	4			

	Driftskostnader bygninger og maskiner. Skjøtelsesutstyr		35 000	15 000	3	40 000	40 000	40 000
Formidling og kompetanse.	Skilt/informasjon					10 000	10 000	10 000
	Sum	15 000	105 000	120 000		145 000	145 000	145 000
v	2023 Totalt inv. og drift kr 120 000							

Til tross for en tørkesommer utenom det vanlige, klarte røsslyngen seg også i 2022.

Søndre Hue på Stråholmen.

Kulturlandskapsseminar jomfruland 17. juni 2022

I juni hadde UKL Jomfruland- Stråholmen invitert til seminar på Jomfruland. Det var 45 påmeldte fra våre nærområder, men også Vestfold og Agder. Programmet var slik:

Kl. 10.30 Velkommen og presentasjon av seminaret.

- 12 år med UKL Jomfruland- Stråholmen v/Torstein Kiil, leder av UKL J og S (20 min)
- Velforeninger som lokaldemokrati v/professor Nmbu Erling Krogh (20 min)
- Hvordan skjøtter vi kulturmarkenes villflora? v/forsker NIBIO Ellen Svalheim (40 min)
- Kulturlandskapet i bilder før og nå v/landskapsgeograf NIBIO Oskar Pushmann (40 min)

Kl. 13.15 Lunsj

Kl.14.00-16.45 Markvandring foregår på den nordlige delen av Jomfruland, til dels i nasjonalparken med stopp ved det nye besøkstårnet og infoboden på Øytangen samt ved andre formidlingspunkt. Faglig innslag, spørsmål og diskusjon.

Innledere underveis på markvandringen:

- Nasjonalparkforvalter Morten Johannessen. Om Jomfruland nasjonalpark.
- Jomfruland fuglestasjon. Fuglenes krav til habitat.
- Forsker Ellen Svalheim. Skjøtselen tilpasset flora og annen vegetasjon.
- Pensjonist Arne Fjellberg. Insektenes avhengighet av plantearter og vegetasjon.
- Landskapsgeograf Oskar Pushmann. Landskapet som formidler av tidligere drift.
- Seniorrådgiver Norsk genressurscenter/NIBIO Kjersti Bakkebø Fjellstad. Villepler i Norge – status og behov for bevaring.
- Gårdbruker Viggo Nicolaysen. Dagens skjøtsel med mennesker og dyr.

Tabellen viser årlige tilskudd 2010-2022 til UKL Jomfruland- Stråholmen

2010	600 000	
2011	650 000	
2012	675 000	
2013	625 000	
2014	625 000	
2015	500 000	
2016	475 000	
2017	700 000	
2018	550 000	
2019	550 000	
2020	700 000	
2021	600 000	
2022	600 000	
Sum	7 250 000	

På seminaret fortalte Torstein Kiil om opprettelsen av UKL Jomfruland og Stråholmen og om de viktigste tiltakene som er gjennomført siden 2010. Det årlige tilskuddet som gis til skjøtsel og bevaring av kultminner og kulturhistorien, er en viktig stimulas. Tiltakene utløser årlig over 1000 timer frivillig arbeid som skaper et vakkert kulturlandskap og bevarer artsmangfoldet. Alle, ikke minst de mange besøkende setter stor pris på å få oppholde seg i disse vakre områdene.

Her har padlefolket funnet seg en fin teltplass på Østre øya på Stråholmen

Oskar Puschmann viste «før og etter bilder» og holdt et flott foredrag på seminaret. Dagen før var han på Stråholmen og dokumentert hva som var skjedd av endringer de siste 5 årene

Ny forvaltningsplan for UKL området utarbeides i 2023

I høst har det vært lyst ut anbud på utarbeidelse av ny forvaltningsplan for Jomfruland og Stråholmen. Det kom inn 3 anbud. Anbudet ble vunnet av NIBIO ved Ellen Svalheim og Elin Blutecher etter en totalvurdering av pris og kompetanse/erfaring. Anbudssummen var kr 208 700. Arbeidet med planen vil foregå i hele 2023. Det er planlagt at grunneierne og andre skal trekkes aktivt med i arbeidet. Dette vil en informere nærmere om til våren. Da planen også skal dekke nasjonalparken må nasjonalparkstyret være involvert i planarbeidet.

I fra anbudsbeskrivelsen gjengis det viktigste nedenfor:

Øyene Jomfruland og Stråholmen i Kragerø kommune ble UKL-område allerede i 2009. Det må etableres en overordnet forvaltningsplan for dette UKL-området.

I 2016 ble Jomfruland nasjonalpark opprettet. Ca. 20% av Jomfruland og ca. 55% av Stråholmen er nasjonalpark eller landskapsvernområde.

Jomfruland og Stråholmen ligger ytterst i Kragerø-skjærgården. Jomfruland har ferge-forbindelse, fast bosetting og aktive gårdsbruk. Øya er i tillegg et populært utfarts- og feriested for flere tusen dagsbesøkende, overnattingsgjester og hytteeiere fra våren til sen-sommeren. Stråholmen ligger nord for Jomfruland og har i dag ikke fast helårsbosetting eller fergeforbindelse. Stråholmen er et populært anløpssted for besøkende med egen båt og padlere og har en svært aktiv grunneier- og hytteeierforening som arbeider med å ta vare på natur- og kulturhistorie på øya. Sameksistensen mellom landbruksnæring, hytteeiere, turister og lokalbefolkning er et viktig moment forvaltningsplanen må fange.

Forvaltningsplanen som skal lages for UKL-området Jomfruland og Stråholmen må beskrive status, utfordringer, muligheter, mål og aktuelle tiltak i UKL-området. Forvaltningsplanen må være forståelig og anvendelig slik at forvaltningsplanen kan danne grunnlag for lokale skjøtelsesplaner og kartlegging, samt for planlegging og gjennomføring av lokale tiltak i UKL-området.

Oppdraget

Kragerø kommune og arbeidsgruppa i UKL Jomfruland og Stråholmen sender med dette forespørsel om å levere tilbud på å utarbeide en forvaltningsplan for UKL Jomfruland og Stråholmen.

Forvaltningsplanens geografiske avgrensning er Utvalgte kulturlandskap Jomfruland og Stråholmen slik arealet fremgår i Miljødirektoratets kartløsning «Naturbase». Forvaltningsplanen må videre ta hensyn til de områdene av UKL-området som ligger innenfor nasjonalparken og er omfattet av gjeldende verneforskrift, forvaltningsplan og skjøtelsesplaner for nasjonalparken. Forvaltningsplanen for UKL må ikke ha målsettinger, andre føringer eller tiltak som kommer i konflikt med regelverket/forvaltningsplanen for nasjonalparkens arealer. Således vil det være hensiktsmessig at man bruker nasjonalparkens inndeling i forvaltnings- og bevaringsmål for landskap, kulturminner og naturverdier. I praksis betyr det at arealene deles inn i ulike delområder med forvaltningsmålbevaringsmål for hvert delområde. Målene må derfor beskrives på en forståelig måte for dem som skal drive skjøtsel og forvaltningen. Et tett samarbeid med nasjonalparken under utarbeidelsen er nødvendig.

Da det i forbindelse med utarbeidelse av nasjonalparken er dokumentert relevante verneverdier og kunnskap om landskap og natur for begge øyene, kan denne del av planen reduseres i detaljeringsgrad/omfang. Dette drøftes i møte.

Forvaltningsplanen skal gi grunnlag for aktiv skjøtsel, drift og tiltak i UKL-området. Dette stiller krav til form, lesbarhet og innhold. Videre må forvaltningsplanen drøfte enkelte tema som vurderes som særlige for dette UKL-området:

1. Effekten av klimaendringer og tørkeperioder mht. beredskap og landbruksnæringen.
2. Gåse-problematikk og landbruk.
3. Brukerinteresser: Status, muligheter, utfordringer og målsettinger.
4. Lokaldemokrati og samarbeid mellom hytteeiere og grunneiere.. Bruk og bevaring gjennom samarbeid, sosiale aktiviteter og fellesskap: Status, fremtid, muligheter, utfordringer.
5. Samarbeid med nasjonalparken om skjøtsel og årlige tiltaksplaner
6. Kulturhistorien
- 7.

Utvalgsriterier

I vurderingen av innkomne tilbud vil følgende kriterier bli vurdert:

- At utførende part har lokalkunnskap om UKL-området. Navn og referanse på medarbeiderne.
- At utførende part kan sannsynliggjøre kvalitet på arbeidet.
- At utførende part har gode referanser til tilsvarende arbeid (oppgi ev. referanseprosjekt)
- At utførende part er konkurransedyktige på pris (totalpris eks. mva.)

Ved valg av anbyder blir kostnader og kompetanse/ erfaring vektet likt.

Pristilbudet skal inneholde alle kostnader som påløper med arbeidet, inkl. reise- og diett og møter. Tilleggs kostnader aksepteres ikke uten særlig avtale.

Dronefoto Stråholmen. Området syd for landsbyen.

Kulturlandskapsfilmen og filmen om villsauen og ulla.

Filmene er planlagt vist på de formidlingspunktene som nasjonalparken og besøksenteret oppretter, evt. andre steder.

Arbeidet med kulturlandskapsfilmen - i fortid og nåtid, er kommet godt i gang i 2022. Fotografene Jan Erik Tangen og Arnt Mollan har vært regelmessig på øyene i sommer og tatt opptak av natur, dugnader og andre begivenheter. Det er nedsatt to arbeidsgrupper, en fra Jomfruland og en fra Stråholmen som gir innspill til tema og annet som er aktuelt for filmen. Nasjonalparkforvalter deltar. I vinter skal det jobbes med å samle inn gamle bilder og filmer som man kan vise klipp av. Budsjettet som var utarbeidet for dette prosjektet var på kr 400 000. Søknader ble i hovedsak sendt første halvår 2022 og pr. 1. november er mottatt tilsagn på kr 406 000. Det har i løpet av sommeren og høsten kommet opp mange gode forslag til innhold, noe som medfører økt arbeid og lengden på filmen. Det er derfor besluttet å øke budsjettet til kr 600 000 og prosjektperioden forlenges ut 2023. Det er lagt inn 250 timer som frivillig arbeid. Dette medfører naturligvis at man må utarbeide nye søknader. Bidragene hittil kommer fra øyenes velforeninger, banker og stiftelser, bedrifter, fylkeskommunen og fra nasjonalparken.

Filmene skal omhandle og beskrive hvordan disse kulturlandskapene ble til over mange hundre år. Naturlig nok vil de nye opptakene som nå gjøres, ta mye av spilletiden. Hvordan øybefolkningen i dag forvalter landskapet vil stå i fokus, men mange sener skal også gi et glimt av andre deler av kulturhistorien. Det oppfordres til å finne frem gamle bilder som kan være med å fortelle historien.

Det er utarbeidet en 3 minutters promoteringsvideo som skal følge med de nye søknadene. Den skal også vises for andre som ønsker det.

Filmene om villsauen og ulla har et budsjett på kr 50 000 og blir naturligvis kortere enn kulturlandskapsfilmen. Den skal fortelle litt om historien til disse dyrene som har vært her i landet i mer enn tusen år og hvilken viktig jobb de i dag gjør med å skjømme vårt kulturlandskap. Det var ulla fra denne sauene som gav vikingene gode og varme klær og som var råstoff til seilet på vikingskipet. Nå ønsker vi å ta i bruk ulla fra denne sauene, og ikke bare kaste den. Deler av filmen viser garnproduksjonen med villsau ull hos Telespinn as i Svartdal. Filmene produseres i samarbeid med UKL Hjartdal og Svartdal og den er ferdig i desember 2022.

Erik Ballestad klipper sau og fotografene er Jan Erik Tangen og Petter Melsom

Villeple på Jomfruland – en unik populasjon i nasjonal målestokk

En av landets største populasjoner av villeple finnes på Jomfruland i Kragerø kommune. Jomfruland er derfor valgt ut som nasjonalt bevaringsområde for genetiske ressurser i villeple. Nasjonalparkforvalteren og Statens naturoppsyn har gjennomført skjøtselstiltak på Jomfruland for å sikre den unike populasjonen.

Villeple, en art i rosefamilien

Villeple (*Malus sylvestris*) er et lite tre i rosefamilien. Arten finnes i hele Europa, men er relativt sjelden og vokser spredt i små bestand eller som enkelttrær. I Norge forekommer villeple langs kysten fra Østfold til nord i Trøndelag. Som enslige trær i kulturlandskapet kan trærne bli opptil 10-15 meter høye, men ofte vokser villeple som mindre trær, nesten som kratt. Villeple har små grønne epler med svært bitter smak og undersiden av bladene er så å si uten behåring. Ofte finner man også grentorner på trærne.

Figur 1. Villeple i blomst. Foto: Per Arvid Åsen Figur 2. Villeple, glatte blader og små epler.

Villeple på rødlista som sårbar

Kartlegging av villeple og utvikling av bevaringstiltak er nødvendig for å ta vare på villeple som art. Villeple er knyttet til det åpne kulturlandskapet, og arten er lyskrevende og lite konkurransedyktig i skog. Gjengroing er derfor en trussel mot villeple. En annen trussel er at villeple krysser seg med hageeple og danner hybrider i norsk natur. Hybrider mellom hageeple og villeple er utbredt i Norge (Tollefsrud mfl., 2014), så vel som i Europa (Cornille et al., 2013). På rødlista er villeple derfor kategorisert som «sårbar» (Artsdatabanken 2021)

Historien til villeple

Villeple er en slektning av hageeple og har høy genetisk variasjon som kan være nyttig i foredlingsarbeidet til fremtidige eplesorter. Akkurat når villeple kom til Norge er uklart, men arten var trolig del av den varmekjære skogen som etablerte seg her etter siste istid. Villeple har gjennom historien blitt brukt av mennesker, og menneskelig aktivitet var trolig også viktig i spredning av villeple. I Norge ble det f.eks. funnet en bømme med villepler i Osebergskipet fra år 820. Villeple var

tidligere mye brukt som podestamme i frukt dyrkning. I norske planteskolekataloger fra 1895-1902 kommer det fram at villeplestammer for poding ble omsatt i tusenvis (Per Arvid Åsen per. kom¹).

Figur 3. Stort flott villepletre på Jomfruland.

Figur 4. Villepler

Foto: Linn Borgen Nilsen, NIBIO og Kari Nicolaysen, Jomfruland.

Egenskaper til villeple

Dyrkede hageepler (*Malus domestica*) stammer ikke direkte fra villeple, men fra en asiatisk slektning. Da handelsfolk tok med seg det asiatiske eplet langs silkeveien fra Asia til Europa, fikk man imidlertid innkryssning fra ville eplearter, noe som har hatt betydning for utvikling av lokale sorter av hageeple. Det er imidlertid store forskjeller i utseende og smak mellom hageeple og villeple. Villeplene er små og grønne, og egner seg dårlig til direkte konsum. Gele og syltetøy derimot egner de seg godt til, og der det vokser mye villeple, som på Jomfruland, brukes villeplene nettopp til det.

I et pilotprosjekt undersøker nå NIBIO om villepler fra Jomfruland kan ha interessante egenskaper for andre næringer, slik som f.eks. siderproduksjon. Det gjøres kjemiske analyser av fenoler og bitterstoffer for å undersøke om saft av villeple kan brukes som smaksforsterker eller «krydder» i norsk sider. Villeple fra Jomfruland har også blitt samlet inn og levert til genomsekvensering i forbindelse med Earth Biogenome project Nor². Dette er det norske bidraget til Earth Biogenome project, som har som mål å sekvensere arvestoffet til alle verdens organismer.

Morfologisk og genetisk kartlegging av villeple på Jomfruland

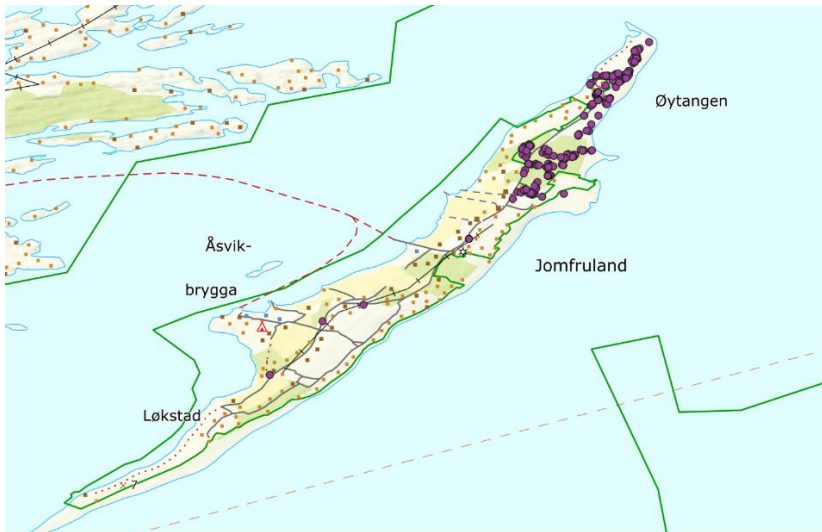
Tidligere kartlegging av villeple i Norge, har vist at det er en høy andel hybridepler langs kysten vår (Tollefsrud mfl., 2014). Villeple fra øya Jomfruland i Kragerø kommune var imidlertid ikke inkludert i de første undersøkelsene. For å studere denne populasjonen nærmere foretok Norsk genressurssenter i NIBIO en morfologisk og genetisk kartlegging av villeple på øyas nordre del, som er en del av Jomfruland nasjonalpark. Det ble også vurdert om området kunne egne seg som bevaringsområde for genetiske ressurser i villeple, og hvilke tiltak som kunne igangsettes for å bevare villeple på Jomfruland.

I kartleggingen undersøkte vi et utvalg av voksne individer og foryngelse (til sammen 287 trær), for å få oversikt over graden av hybridisering i de to generasjonene. Resultatene fra Jomfruland

¹ <http://www.consideratecandidum.com/villepler/>

² <https://ebp-nor.sfb.uit.no/>

sammenlignet med resultatene vi hadde fra den nasjonale kartleggingen i 2014 (Tollefsrud mfl. 2014). Til forskjell fra kartleggingen av villeple andre steder i Norge, fant vi få hybridtrær blant individene vi undersøkte på Jomfruland. DNA analysen viste at kun 23 av 287 trær, var hage- eller hybridepler. Foryngelse og småtrær var ikke mer påvirket av hybridisering enn store trær. Undersøkelsen viste med andre ord at det som ser ut som villeple på Jomfruland, stort sett er rene villepler.

Figur 5. Kart som viser forekomster av villepletrær som har blitt undersøkt ved hjelp av morfologi og DNA markører. Kartet viser forekomstene som er de genetisk mest «rene» villepletrærne. Det er viktig å merke seg at det er flytende overganger mellom hageepler, hybridepler og villepler – selv når man karakteriserer trærne med genetiske markører.

Unngå fragmentering for å opprettholde genflyt

Det store antallet villepletrær, kombinert med få hageeplertrær og at dette ligger på en øy er sannsynligvis viktige faktorer som bidrar til å opprettholde en så stor populasjon av genetisk rene villepler på Jomfruland. Det er også høy genetisk variasjon i populasjonen og ingen tegn på innavl. Samtidig ser det ut til å være minst to forskjellige genetiske grupperinger på Jomfruland. Dette kan forklares ved at arten har kommet fra forskjellige opprinnelsespopulasjoner. Hvorfra vet vi ikke, men trolig har villeple spredt seg naturlig fra Danmark til Norge (Cornille et al. 2013). Alternativt kan folk ha tatt med seg villeple til øya.

Når vi undersøker hvordan den genetiske variasjonen er fordelt i landskapet ser vi at individer som ligger nærmere hverandre enn ca. 100 meter også er de som er nærmest beslektet. Det er derfor sannsynlig at pollinering og frøspredning hovedsakelig skjer innenfor en radius på 100 meter. Fra et forvaltningsperspektiv understreker dette betydningen av å unngå fragmentering av populasjonen, og opprettholde utveksling av gener mellom trær fra hele området.

Jomfruland – en del av et europeisk bevaringsnettverk for genetiske ressurser i villeple

Undersøkelsene bekrefter at villeplepopulasjonen på Jomfruland er av nasjonal betydning. Norsk genressurscenter har derfor i samarbeid med Nasjonalparkforvalter definert Jomfrulands nordre del som bevaringsområde for villeple. Villeplepopulasjonen på Jomfruland blir med dette en del av et europeisk bevaringsnettverk for genetiske ressurser gjennom European Forest Genetic Resources Programme, EUFORGEN (EUFORGEN, 2022). Foreløpig er det etablert bevaringsområder for villeple også i Danmark og Tyskland (EUFGIS 2022).

Skjøtsel for å ta vare på villeple

Nasjonalparkforvalteren og Statens naturoppsyn har gjennomført tiltak på Jomfruland for å opprettholde kontinuiteten i villeplepopulasjonen, sikre habitatene og sørge for at områdene ikke gror igjen. De har også fjernet de få hage- og hybridepletrærne som ble identifisert i kartleggingen.

Dette er et eksempel på hvordan vi jobber for å sikre bevaring av genetiske ressurser i nytteplanter og treslag for fremtiden. Norsk genressurssenter jobber også videre med bevaring av flere villeplelokaliteter i Norge for å sikre så mye som mulig av den genetiske variasjonen i arten.

Referanser

Artsdatabanken. 2021. Norsk Rødliste for arter 2021.

<https://artsdatabanken.no/lister/rodlisteforarter/2021>

Cornille A, Giraud T, Bellard C, et al. (2013) Postglacial recolonization history of the European crabapple (*Malus sylvestris* Mill.), a wild contributor to the domesticated apple. *Molecular Ecology* 22: 2249-2263.

EUFGIS, 2022. <http://portal.eufgis.org/data/>

EUFORGEN, 2022. <https://www.euforgen.org/forest-genetic-resources/conservation/pan-european-strategy/>

Tollefsrud, Mari Mette; Sønstebø, Jørn Henrik; Åsen, Per Arvid. 2014. Registrering og genetisk karakterisering av villeple i Norge. Rapport fra Skog og landskap;2014-18.

<http://hdl.handle.net/11250/2444148>

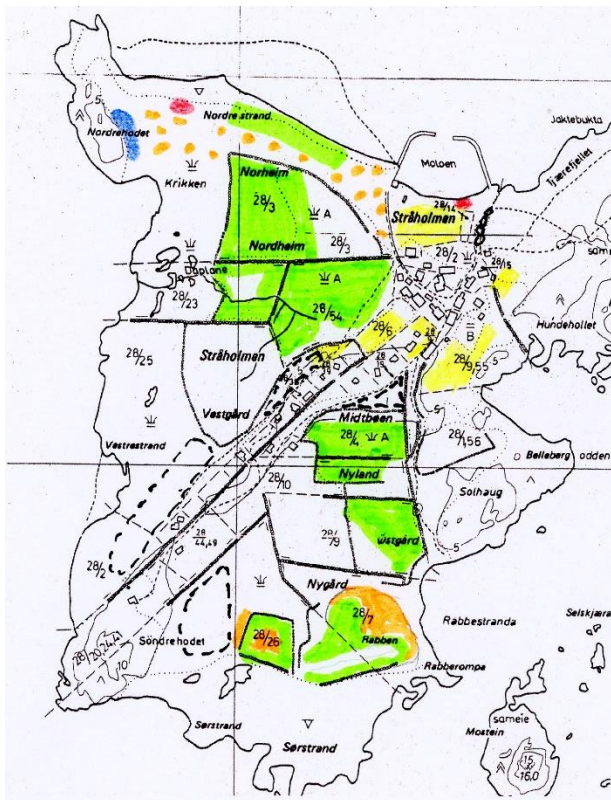
Stråholmen. Glimt fra dugnader og arrangementer

12 ungdommer jobbet også sist sommer med skjøtsel på ulike deler av Stråholmen. Før de startet opp ble HMS reglene repetert. Den yngste gruppa med 13/14 åringer, fikk hjelp og veiledning av foreldre. Bildet nedenfor viser pappa Sigbjørn som bærer busk til bålet. Fotograf Jan Erik Tangen dokumenterer og resultatet skal vises i kulturlandskapsfilmen, ferdig i 2024

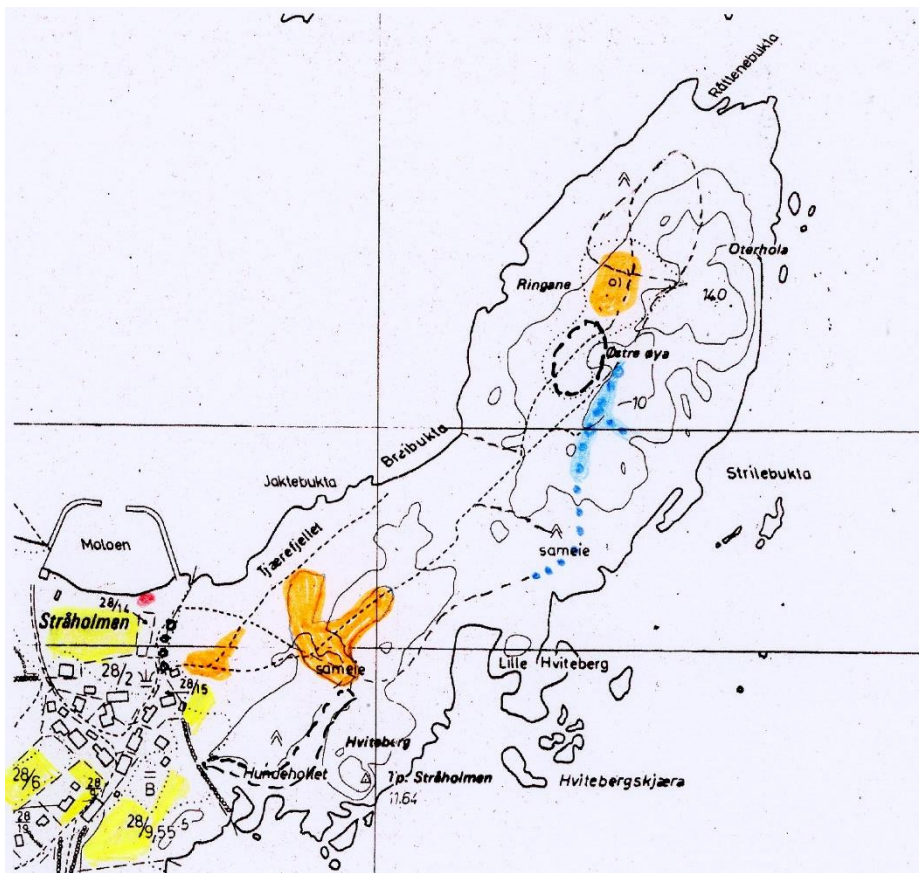
Stråholmen 2022. Kart som viser gjennomførte skjøtselstiltak i nasjonalpark, landskapsvernområde og øvrige arealer. Utført av Stråholmen vel v/ungdoms- og skjøtselsgruppera.

Skjøtselskart Stråholmen, nasjonalpark, landskapsvernområde og Østre øya.
Gjennomførte tiltak 2022

Tegnforklaring:

- Ryddet busk og kratt
- Fjernet rynkerose oppslag
- Slåtteenger
- Restaurert steingjerde
- Fjernet tistel
- Pusset tidligere ryddete områder
- Beitepusset hele flater
- Beitepusset mindre flater m/ rotorklipper
- Beitet nasjonalpark og landskapsvernområde

Skjøtselstiltak 2022

Tegnforklaring:

- Ryddet trær, busk og kratt
- Fjernet rynkerose oppslag
- Pusset tidligere ryddete områder
- Slåtteenger
- Restaurert steingjerde
- Ryddet ny sti Østre øya
- Beitepusset med rotorklipper
- Hele Østre øya beitet

Høyonna ble i år mer krevende enn normalt.

Lite nedbør gjennom vinteren og våren førte til en betydelig svikt i avlingen av vinterfor. Derfor måtte man slå ca. 30 prosent større arealer enn normalt for å få fylt opp låven. Disse ekstra arealene fant man inne blant bebyggelsen i Tunet. Flinke folk som også kan bruke ljå, bidro til at villsauene har noe å bite i når kulda setter inn.

Grågåsa og nå også Hvitkinggåsa, beiter om våren og forsommeren hardt på slåtteengene.

På bildet til venstre ser vi en del av Hvitkinggjøssene. I år var det 5-6 kull med kyllinger, så flokken øker for hvert år og er nå på vel 50 individer.

Sesongen på Stråholmen starter i påsken.

Til påske er mange på plass i hytter og hus. Denne påsken fikk vi også besøk av kjendisen Freya. Hun likte å vise seg frem og fikk naturligvis stor oppmerksomhet. Hvalrossen besøkte også Stråholmen senere på våren.

I påsken rengjøres sauefjøsset og gammelt høy kjøres bort. Bildet over er tatt med Webkamera i februar hvor dyrene blir foret fra krybber.

Inne mellom de gamle husene trives vårblomstene. Scilla, Russerblåstjerne og snøkløkker er de første som fanger vår oppmerksomhet.

På våren er det flott å gå tur og oppleve naturen. Bildet over er fra Søndre Hue mot Gåsholmen

Kjells vei

Kjell Folkestad elsket Stråholmen og alle var glad i Kjell. Han var nevenyttig, hadde god arbeidslyst og innsikt i det meste av det vi drev på med av arbeid knyttet til moloen og ulike byggeprosjekter. Kjell forlot oss dessverre i 2020 og han er dypt savnet. Kjell utbedret i sin tid veien opp fra Stranda til bebyggelsen, til store glede for alle trillebårkjøerne. Årsmøtet I velet besluttet derfor å døpe denne veistubben til «Kjells vei». Skiltet ble satt opp sist sommer og Kjells kone, «Binne» var tilstede sammen med familien.

Villsauen - en kulturlandskapspleier i særklasse.

Villsauen eller gammelnorsk sau, har neste år 25 års jubileum på Stråholmen. Ved å innføre denne hardføre rasen til øya, har vi fått en landskapspleie som fremmer artsmangfoldet, både planter, insekter og fugl. I tillegg skaper den et landskapsbilde av stor verdi.

For å holde rasen i hevd og unngå innavl, må værene regelmessig skiftes ut. Høsten 2021 fikk vi de to staselige værere, som på bildet står på steinen og iakttar sitt avkom. De har all grunn til å være stolte.

Som et femårig forsøk har nasjonalparken åpnet opp for beiting i Sørstranda og i Vesterstrand. Disse områdene har tidligere vært beitet i generasjoner. Hensikten er å øke artsmangfoldet ved å beite ned bl.a. brennesle, hundekjeks og takrør til fordel for en del andre strandplanter som blir fortrent. I sommer har 5 søyer med 9 lam beitet på disse strandengene. Søylene har GPS klave som gjør at de holder seg innenfor de fastsatte, men usynlige gjerdene som er laget. Mye er beitet ned, men det trengs enda større beitetrykk, spesielt fra våren av.

Stråholmen garderer seg mot dårlig vær. Nytt telt utvider låvearealet. Det hender det blåser og regner når velforeningen eller andre har sine arrangementer. Da er det kjedelig å måtte avlyse festen. Årsmøtet 2021 besluttet derfor at man ville investere i et telt som utvider første etasjen i låven med 50 m². Da kan vi være ca. 100 mennesker til bords, under tak. Teltet er godt forankret i bakken/fjell. 4-5 personer kan med litt øvelse sette opp teltet på under to timer og ta det ned på en time. Teltet skal ikke stå oppe permanent, men settes opp når «Yr» melde kuling eller regn.

Stråholmen dagen ble gjennomført i flott vær og med stor arbeidsglede. Tradisjonen tro ble Stråholmen dagen gjennomført med dugnad, årsmøte og fest. Ca. 70 mennesker møtte opp da dugnaden startet. Deltakerne ble fordelt på 5 arbeidsgrupper med hver sin leder. Etter gjennomført vellykket dugnad og årsmøte, ble det hele avsluttet med fest og auksjon på Torget.

Bildene viser restaurering av gammelt steingjerde, rydding av stein fra badestrand, maling av molo, felles bespisning, årsmøte og fest på Torget. Wenche hadde laget en nydelig kringle til felles koldtbord.

Jomfruland. Glimt fra dugnader og arrangementer

Vinter med skikkelig snø blir sjeldnere og sjeldnere på Jomfruland.
I mørke vinterkvelder flerrer de kraftige strålene fra fyret over himmelen og lyser opp.

Jomfruland. Glimt fra dugnader og arrangementer

Sommeren 2022 var usedvanlig tørr. Slåtteengene var gulsvidde og høyavlingen ble svært dårlig. En del høy må kjøpes/hentes fra fastlandet. Dyrene er nøysomme og finner likevel beite. Tårntjernet er viktig for dyr, fugl og insekter når andre vannkilder tørker ut.

Sommeren 2022 blomstret nærmere 900 gule hornvalmuer rullesteinstranda på Jomfruland. Denne planten er meget sjelden og finnes bare enkelte steder rundt Oslofjorden.

Vi har på Jomfruland angrep av honningsopp. Soppen angriper først røttene, og når soppen har fått fotfeste, er treet dødsdømt. Blant annet den velkjente eikeskogen / hitveisskogen er sterkt angrepet.

Samlet dugnad i regi av UKL og JHF ble igjen holdt på Vestre Saltstein for å fortsette hogst og skjøtsel av dette området, til glede for mange.

I år deltok hovedsakelig hytteeiere, både unge og gamle, kvinner og menn, fra syd og nord på øya.

Flere nye deltok i år, og det er flott å få med både nye, unge og kjente travere. Det blir alltid gode samtaler, nye bekjentskap og hyggelig sosialisering og læring om skjøtsel over en matbit og drikke i varmen.

Hovedgården på Jomfruland kan vi følge langt tilbake i historien. Våningshusene har brent ned flere ganger. Bolighuset som i dag står på eiendommen ble oppført etter brannen i 1907. Eierne er flinke til å vedlikeholde bygningsmassen. Dette året er det foretatt vedlikehold av vinduer og fasader. Nymalt og fin står den staselige bygningen og viser seg frem til alle dem som ferdes forbi, på vei til Eikeskogen og Øytangen.

En gang i året har Erling Krogh besøk av en vennegjeng, populært kalt «Gutta fra Calcutta». I løpet av noen år har de nedlagt en betydelig innsats i kulturlandskapet på Jomfruland. Blant annet med rydding og flislegging av stier. I år ble det restaurert steingjerde ved Hasselgården. Tusen takk for hjelpen!

På Saltstein er det utført krattrydding og hogst. Jevnlig skjøtsel har resulterte i et mangfold av blomster, flere Marianøkbleblom, 820 talte. Flekkmarihånd orkidéer, lys og rom for edelløvtrærne og villepletrærne. Også flere kulturminner dukker frem etter at gjengrodde marker er åpnet.

Skjøtsel utføres etter skjøtselsplan for området laget i regi av UKL i samarbeide med Ellen Svalheim og grunneier.

Løkstad gården lengst syd på Jomfruland, satser på dyrehold i tillegg til nyåpnet gårdsbutikk.

Nytt av året er 10 Dexter kuer som også har kalvet i løpet av høsten. (bildet over) Det er tre fargevarianter i rasen. Svart er dominerende, men den finnes også i rød og blakk. I og med at dette er en fjellrase, er de svært hardføre og kan overleve utendørs året rundt. Størrelsen og allsidigheten gjør den til en ideell ku for de fleste typer bruk. Rasen vokser fort, og det marmorerte kjøttet er av god smak og kvalitet.

I kalvebingen står en krysning mellom Angus og Hereford.

I tillegg har gården frilandsgris og spælsau samt andre smådyr. Grisene får lov til å rote i åkeren før potetene settes. Kyrene og sauene beiter rundt gården og holder gjengroingen i sjakk og skaper et livskraftig og vakkert kulturlandskap.

